

Гладченко Л.І.
к.е.н., доцент кафедри
економіки і міжнародних
економічних відносин МГУ, Одеса
Вішліна Р.І.
к.е.н., доцент кафедри
економіки і міжнародних
економічних відносин МГУ, Одеса

РЕТОРОСПЕКТИВНИЙ ПІДХІД ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Анотація. Проведено ретроспективний аналіз тлумачення сутності категорій від «підприємництва» до «підприємства». Показано, що генезис термінології був передумовлен різними етапами розвитку як виробництва і суспільства в цілому, так і технології та особистості.

Доводиться, що тлумачення сутності означених економічних категорій підприємництво, бізнес, організація, фірма треба розглядати як прояви сутності єдиної узагальнюючої економічної категорії — підприємство. Категорія «підприємство» характеризується як об'єктивна категорія, тому що відображає всі господарські відносини первинної ланки національної економіки, незалежно від сфери і галузі її діяльності. Підприємство є узагальнюючою категорією всіх організаційно-правових форм діяльності суб'єкта господарювання.

Рекомендується цілеспрямоване упорядкування термінології. Особливо щодо законодавчих та нормативних актів, які регламентують діяльність підприємства. Рекомендовано підзаконодавчі та нормативні акти супроводжувати спеціальним підрозділом: Глосарієм.

Ключові слова: підприємство, підприємництво, бізнес, ретроспективний аналіз, генезис, глосарій, первинна ланка, суб'єкт господарювання, економічна категорія.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічного мислення філософія підприємництва та бізнесу залишається предметом наукових досліджень. Багато вчених продовжують дискутувати про ество та зміст означених категорій, а також тих, які з ними поєднуються суттєвими зв'язками. Насамперед, йде мова про ество категорії підприємства. Між тим, розробка комплексної програми функціонування бізнесу, як малого, так і середнього, потребує уточнення сутності та змісту категорії «підприємство», «бізнес», «підприємництво» та ества бізнес-ідеї, які визначають орієнтири кожної діяльності.

Таким чином, пошук влучного змісту понять і термінів безумовно потребує ретроспективного підходу до окресленої проблеми, тобто дослідження концепцій економічних шкіл та позицій окремих вчених-економістів, що стосуються визначених категорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній економічній літературі найчастіше підкреслюються відмінності змісту і сутності трактування категорій «підприємництво», «бізнес», «підприємства». Так, вчені-економісти Ларіна Я.С., Мочерний С.В., Фомішна В.М., Чеботар С.І. визначають підприємництво як вид діяльності, поведінку, модель особистості, а бізнес — як будь-який вид діяльності з метою одержання прибутку. Вони утверджують, що підприємництво і бізнес різняться між собою в теоретичному плані. На їх думку підприємництво не вступає в відносини зі всіма учасниками ринкової економіки: споживачами, державними структурами. Вони розглядають підприємництво як складову систему бізнесу [10, 10].

У роботах же Шваб Л.І. [13, 12] не просліджується «різничитання» сутності категорій «підприємництво» і «бізнес».

Вчені філософської галузі знань досліджують питання філософії економіки. Проте, в їх роботах не виділяються окремі економічні категорії та інструменти, які є складовими механізми національної економіки. Їх висновки мають чисто філософсько-узагальнюючий характер. Так, Приятельчук А.О. приводить наступне поняття бізнесу: «Бізнес — це моделювання дійсності в умовах свободи і вільної конкуренції» [11, 71-74].

Автори Мацибора В.І., Збарський В.К., Мацибора Т.В. стоять на світогляді, що бізнес і підприємництво не треба ототожнювати, затверджуючи, що відносини бізнесу набагато ширше ніж відносини підприємництва. Інші же не вважають принциповими відносини між категоріями, якщо вони навіть є [7, 16].

Мета статті. З огляду на існуючий стан проблеми необхідно упорядкувати тлумачення категорій «підприємництво», «бізнес», «підприємство» та застосування їх змісту. Упорядкування термінології, на перший погляд, не є на стільки суттєвим питанням в контексті темпів росту національної економіки та окремих підприємств. Проте, загалом відомо, що недосконалість теорії може гальмувати економічний зріст.

Більш за те, розробка та поняття законодавчих, підзаконодавчих та нормативних актів, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання, повинні включати зважену термінологію та супроводжуватися глосарієм, який би розкривав позиції авторів нормативних документів та ту суть, яка вкладена при їх розробці.

Виклад основного матеріалу. Практично всі основні теоретики історичної економічної думки не застосовували термін «бізнес». Проте поняття підприємництво було запроваджено ще у XVII-му столітті англійським вченим Р. Контільоном [15]. Він розглядав його як основну економічну функцію, важливою ознакою якої є ризик. А. Сміт пов'язував підприємницьку діяльність з власною зацікавленістю підприємця, в процесі реалізації якої він сприяє задоволенню потреб суспільства. Англійський економіст Д. Рікардо вбачав в підприємцеві вже капіталіста.

Більш детальну, смислову оцінку підприємництва дав англ. економіст А. Маршалл. Він відокремив підприємницький талант як окремий організаційний фактор функціонування підприємства. Тобто поряд з класичними факторами за А. Смітом, Д. Рікардом, К. Марксом поряд з землею, працею та капіталом, треба урахувати підприємницький талант [4, 71].

Значенню підприємницького таланту для ефективного функціонування та підвищення конкурентоспроможності підприємства найбільшу увагу приділяв австро-угорський вчений Й. Шумпетер. На його думку, сенс підприємця розкривається в реформуванні виробництва на основі впровадження нової техніки і технології, нових товарів, нових ринків, джерел сировини, а також використання наукових розробок, маркетингу. Саме він першим сформулював основні функції підприємця [14, 97-101].

Треба підкреслити, що сучасні економісти, розглядаючи основні напрями економічних шкіл, наділяють вказаних авторів особливою роллю в застосуванні категорій «бізнес», «підприємництво», «підприємство». Однак, наближаючись до їх суті, однозначно таких термінів вони не використовували.

Й. Шумпетер розробив концепцію розвитку нових типів організацій, в яких здійснюються нові

комбінації факторів виробництва. В книзі «Теорія економічного розвитку» він вперше запропонував термін «інновації», зміст якого трактував в різноманітних комбінаторських сполученнях факторів виробництва. Рушійною силою комбінацій він вважав підприємницький талант. Й. Шумпетер охоплює п'ять таких ситуацій: 1) виробництво нового товару (якого ще не існувало); 2) використання у виробництві нової техніки; 3) освоєння нових ринків збуту; 4) відкриття нових джерел сировини; 5) використання нової економічної організації виробництва [14, 179–181].

Таким чином, підприємницька ідея (бізнес-ідея) як основа інновацій є найбільш дефіцитним ресурсом і потребує творчого підходу до її пошуку. Носієм нових ідей і механізмів їх реалізації завжди є людина. При цьому, якщо вона хоче відкрити свою справу, дуже важливо, щоб ідея відповідала її дійсності, а також особистим ціннісним установам.

На наш погляд, не можна розглядати підприємництво як складову бізнесу, так як воно є найпростішою формою первинного ступеня бізнесу. Дане визначення є найбільш влучним, точним з позиції взаємозв'язки сутності підприємства та бізнесу.

В процесі розвитку самого підприємства та національної економіки воно набуває більш розвинутих форм зі створенням більш крупних структур навіть на макрорівні, які виходять за межі можливостей підприємця і володіють достатньо вагомим власним капіталом. Нові організаційно-правові форми потребують спеціалізованого персоналу і тому не є носіями підприємництва, і тому не є носіями бізнес-ідеї.

На нашу думку визначення бізнесу і підприємництва співпадають. З цього приводу не зайвим було б привести визначення бізнесу у Великому енциклопедичному словнику: «Бізнес (англ. business) — підприємницька діяльність; діло, заняття, яке є джерелом доходу» [3, 127] Воно підтверджує наші думки за цим економічним явищем.

На наш погляд, бізнес — це діло, яке започатковано для здійснення певного виду діяльності з метою одержання позитивного фінансового результату (прибутку). Ціль бізнесу — як перетворити ідею в діло, як отримати від знань і умінь результат. Величина результату буде свідчить про успіх.

Підприємництво та бізнес по суті та змісту органічно єдині. Якщо розглядати їх з точки зору рівня концентрації, то вони безумовно розрізняються обсягами залучення техніки, психології ті фінансовими можливостями.

На окремому етапі розвитку підприємництва можна говорити про перетворення підприємництва

в бізнес. Цей процес супроводжується відчуженням підприємця від засобів виробництва і він стає власником з залученням по найму (трудоному капіталу) підлеглих та менеджерів в апараті управління.

Ми показали діалектичний взаємозв'язок сутності підприємництва і бізнесу, а також розкрили діалектичну взаємодію форм підприємництва і бізнесу.

Процес встановлення діалектичної єдності підприємництва і бізнесу приводить безпосередньо до необхідності розкриття сутності й категорії підприємства. Взагалі сьогодення має вже низку концепцій по теорії підприємства, кожна з них дає своє визначення підприємству. Технологічні теорії підприємства (класична і неокласична економічні школи) розглядають підприємство як виробничо-господарську одиницю, що організується для створення благ і формування вартості. При цьому підприємство розглядається як невід'ємна складова ринку, як елемент його структури. Яскравими представниками цієї концепції були А. Маршалл, Дж. Хікс [4, 10].

Вагомий вклад в неокласичну теорію підприємства внесла Дж. Робінсон. Завдяки її підходам теорія фірми збагачується новими рисами: фірма тепер — це не тільки виробничий агент, який діє за своїми правилами, але й агент споживання, поведінку якого можна проаналізувати в межах неокласичної парадигми.

Концепція агентської моделі підприємства відображає характер взаємовідносин між власниками та менеджерами підприємства. Згідно з цією концепцією власники, які не займають керівні посади на підприємстві, як правило, не володіють тим обсягом інформації, які мають менеджери. У таких умовах вони мусять бути впевненими в тому, що при виконанні своїх обов'язків діятимуть в інтересах підприємства. На практиці узгодженість інтересів власника та менеджера досягається за допомогою механізму морального та матеріального стимулювання.

В інституційній теорії підприємство розглядається як сукупність довгострокових контрактів на відміну від ринкових взаємозв'язків, опосередкованих відносно короткостроковими контрактами. Згідно інституційної концепції підприємство протиставляється ринку як внутрішнє виробництво зовнішньому. Даний підхід до підприємства і його місця в національній економіці започаткував Р. Коуз своїми розробками щодо існування трансакційних витрат при просуванні фірмою продукту на ринках [5, 71]. Друга складова інституційної теорії про підприємство базується на утвердженні ведучий ролі формалізованих правил і рамок для функціонування та розвитку підприємств (фірми, організації).

Таким чином, інституційна теорія підприємстві виходить за межі традиційного класичного підходу з визначенням підприємництва як суми довгострокових контрактів.

В еволюційній теорії підприємство розглядається як один із суб'єктів у середовищі подібних господарюючих суб'єктів. Поведінка підприємства характеризується безпосередньою та еволюційною його реалізацією на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Еволюційна модель підприємства на відмінну від неокласичної визначає, що у підприємства не має єдиного критерію оптимального прийняття рішень. Цей критерій для кожного підприємства має строго індивідуальний характер, який враховує наявний досвід діяльності підприємства. Тут мова йде не про постійний, як у неокласичній теорії, а про динамічний критерій, що періодично змінюється. Характерним для еволюційної концепції є те, що з одного боку підприємство є членом ділової спільноти (популяції) й повною мірою відчуває на собі усі наслідки еволюції цього співтовариства, а з іншого — керується йому притаманними власними традиціями у визначенні напрямків діяльності, обсягів і структури ресурсів, що залучається [6, 163-166; 8, 61-69; 269; 415-419].

Еволюційна теорія є розвитком інноваційної теорії Й.А. Шумпетера. Всі сучасні представники еволюційної теорії вважають себе послідовниками ідей Й.А. Шумперера. Так, у монографії двох видатних американських вчених Річарда Нельсона та Уінтера Сіднея «Еволюційна теорія економічних змін» [8, 201-215], використовуючи шумпетеранську методологію, навіть аргументацію вони придали новий імпульс ролі та призначенню підприємства для національної економіки. Та основна увага віддається вмінням підприємця. При цьому ціллю еволюційної теорії економічних змін було створення такої моделі, яка генерувала би основні мікроекономічні показники із макроекономічних даних, ігноруючи при цьому такі компоненти неокласичної теорії економічного росту, які задані — виробничі функції, поведінка фірми, націленість на максимізацію прибутку.

В сучасній економічній теорії підприємства спостерігаються тенденції до спроб синтезу двох головних концепцій: технологічної та інституційної.

Відповідно до інтеграційної концепції підприємство розглядається як своєрідний системний інтегратор — цілісний економічний суб'єкт, який поєднує в часі та просторі різні соціально-економічні процеси. Сполучною ланкою між цими процесами та іміджем підприємства є його потенціал, тобто сукупність ресурсів і можливостей, що визначають очікувані варіанти розвитку підприємства за

змінного зовнішнього середовища. В інтеграційній концепції з достатньою мірою відображені позначки і риси підприємства, які становлять основи розглянутих вище концепцій.

На наш погляд, еволюційна концепція є суттю інтеграційної моделі, тобто вона є втіленням ідей Й. Шумпетера на сучасному рівні розвитку економіки.

Узагальнюючий огляд і аналіз сучасних концепцій розвитку підприємств як зарубіжних, так і вітчизняних, показує, що в основі відмінностей теорій о підприємстві лежить не інваріантність термінів (організація або підприємство), а суттєве «наповнення», яке обумовлене механізмом функціонування первинної господарської ланки.

При цьому, не дивлячись на те, що здаються принципові відмінності позицій різноманітних економічних шкіл до розкриття сутності категорії підприємства, всі вони застосовують терміни «діло», «підприємництво», «підприємство», «бізнес», «фірма» до суб'єкта господарювання на мікрорівні, тобто первинної ланки національної економіки. Таким чином, вони ототожнюють всі означені категорії.

Основною виробничо-господарською ланкою національної економіки (народного господарства) є підприємство.

Згідно з Господарським кодексом України підприємство — самостійний суб'єкт господарювання, що затверджений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування для задоволення суспільних і особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торгівельної та іншої господарської діяльності [1, 47].

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду в Україні, як відомо, діють підприємства унітарні й корпоративні. Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє для того майно, формує до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян або на приватній власності засновника. Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їхнім спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників).

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, які створені юридичними особами та/або громадянами

шляхом об'єднання майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. Як відомо, акціонерним товариством є господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Отже, сучасні організаційно-правові форми суб'єкта господарювання, які передбачені чинним законодавством України, ще більше різноманітять термінологію щодо застосування категорії «підприємство» і механізму функціонування останнього. Саме тому упорядкування термінології є суттєвим питанням і в контексті створення передумов для ефективного функціонування і росту окремих підприємств та національної економіки в цілому. Під передумовами мається на увазі розробка такого пакету законодавчих документів, які регламентують діяльність підприємства, і який би базувався на зваженій термінології з супроводженням глосарія. Глосарій же в свою чергу повинен розкривати позиції авторів та суть, яка вкладена щодо застосування кожного терміну (категорії).

Висновки і пропозиції. Ретроспективний аналіз тлумачення сутності категорій «підприємництво», «бізнес», «організація», «фірма», «підприємство», показав, що генезис термінології був передумовлен різними етапами рівня розвитку як виробництва і суспільства в цілому, так і технології та особистості (людини).

Дослідження тлумачення сутності означених економічних категорій показує, що підприємництво, бізнес, організацію, фірму треба розглядати як прояви єства єдиної узагальнюючої економічної категорії — підприємство. Категорія «підприємство» відображає об'єктивні всі господарські відносини первинної ланки національної економіки (суб'єкта господарювання), незалежно від організаційно-правової форми її функціонування та сфери її галузі діяльності. Таким чином, підприємство є узагальнюючою категорією всіх організаційно-правових форм діяльності суб'єкта господарювання.

Застосування термінології повинно бути упорядкованим. Особливо це стосується законодавчих та нормативних актів, які регламентують діяльність підприємства, незалежно від його організаційно-правової форми. Підзаконодавчі та нормативні акти (Інструкції, Положення) повинні мати окремий підрозділ: Глосарій.

Література

1. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради. — 2003. — Ст. 62.
2. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців : Закон України // Відомості Верховної Ради. — 2003. — Ст. 263.
3. Большой энциклопедический словарь. — СПб : Норинг, 1991. — 1493 с.
4. Історія економічних вчень / За ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. — К. : КНЕУ, 2001. — 564 с.
5. Коуз Р. Природа фірми: Походження / Р. Коуз // Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток : пер. з англ. / За ред. О.Е. Вільямсона, С.Дж. Вінтера. — К. : А.С.К., 2002. — С. 49—57.
6. Лавров Е.И. Экономический рост: теории и проблемы : учебное пособие / Е.И. Лавров, Е.А. Капогузов. — Омск : Изд-во ОмГУ, 2006. — 214 с.
7. Мацибора В.І. Економіка підприємства : навч. посібник / В.І. Мацибора, В.К. Збарський, Т.В. Мацибора. — К. : Каравела, 2008. — 312 с.
8. Нельсон Ричард Р. Эволюционная теория экономических изменений : пер. с англ. / Р. Нельсон Ричард, Дж. Уинтер Сидней. — М. : Дело, 2002. — 536 с.
9. Норт Д. Институции, институционное изменение и функционирование экономики / Д. Норт // Вопросы экономики, 1997. — № 3. — С. 6-17.
10. Основи бізнесу : навч. посіб. / Я.С. Ларіна, С.В. Мочерний, В.М. Фомішина, С.І. Чеботар. — К. : Академія, 2009. — 384 с.
11. Приятельчук А.О. Структура філософії економіки / А.О. Приятельчук // Гуманітарний вісник, № 48. — К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. — С. 71-74.
12. Ткач А.А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія : навчальний посібник / А.А. Ткач. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 304 с.
13. Шваб Л.І. Економіка підприємства : підручник / Л.І. Шваб. — К. : Каравела, 2011. — 416 с.
14. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. — М. : Прогресс, 1982. — 327 с.
15. www.konspekt.ecfac.ru

Гладченко Л.И., Вишлина Р.И. Ретроспективный подход относительно толкования сущности современных экономических категорий.

Аннотация. Проведен ретроспективный анализ толкования сущности категорий от «предпринимательство» до «предприятия». Показано, что генезис терминологии был предопределен различными этапами развития как производства и общества в целом, так и технологии и личности.

Доказывается, что толкование сущности указанных экономических категорий предпринимательство, бизнес, организация, фирма следует рассматривать как проявления сущности единой обобщающей экономической категории — предприятие. Категория «предприятие» характеризуется как объективная категория, так как отражает все хозяйственные отношения первичного звена национальной экономики, независимо от сферы и отрасли ее деятельности. Предприятие является обобщающей категорией всех организационно-правовых форм деятельности предприятия.

Рекомендуется целенаправленное упорядочение терминологии. Особенно это касается законодательных и нормативных актов, регламентирующих деятельность предприятия. Рекомендовано подзаконные и нормативные акты сопровождать специальным разделом: глоссарием.

Ключевые слова: предприятие, предпринимательство, бизнес, ретроспективный анализ, генезис, глоссарий, первичное звено, субъект хозяйствования, экономическая категория.

Gladchenko L. I., Vishlina R. I. Retrospective approach regarding interpretation of nature of current economic categories

Summary. A retrospective analysis of the interpretation of the essence of the categories of "entrepreneurship" to "enterprise." It is shown that the genesis of the terminology was preconditions different stages of development of both production and society in general, and technology and personality.

It is shown that the interpretation of the essence of the aforementioned categories of economic enterprise, business organization, company should be seen as manifestations of a single entity generalizing economic categories — enterprise. Category "enterprise" is characterized as an objective category, because it reflects all business relationships primary national economy, regardless of the scope and area of its operations. The company is the resumtivecategory of all legal forms of the entity.

Recommended purposeful arrangement terminology. This is especially true of laws and regulations that govern the activities of the company. Recommended by laws and regulations to accompany a special unit: glossary.

Keywords: enterprise, entrepreneurship, business, retrospectiveanalysis, genesis, glossary, primarylink, theentity, theeconomiccategory.